

شورای حقایق و تحقیقات

گزارش مکتوب شورای حمایت از حقوق تألیف و نشر

بیست و سومین نشست شورا در روز چهارشنبه پنجم بهمن ماه ۱۳۹۰ ساعت ۹ با حضور اعضای زیر تشکیل گردید.

شرکت کنندگان:

آقای آخوندی (رئیس هیئت مدیره انجمن فرهنگی ناشران کتب مذهبی)
آقای دکتر ساکت (قاضی بازنشسته دیوان عالی کشور، مؤلف و استاد دانشگاه)
آقای موسایی (انتشارات فرهنگ معاصر)
آقای شاوردی (نماینده انجمن ناشران ورزشی)
آقای رحمانی (نماینده اداره کل مجامع فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی)
آقای دکتر کفاشی (عضو هیئت مدیره انجمن فرهنگی ناشران کتاب دانشگاهی)
آقای آموزگار (رئیس هیئت مدیره انجمن فرهنگی ناشران بین المللی ایرانیان)
آقای فروغی (عضو هیئت مدیره انجمن فرهنگی ناشران کتابهای آموزشی)
آقای حسینی نیک (مدیر مسئول دفتر مطالعات و خدمات حقوقی - رئیس شورا)

بعد از قرائت قرآن کریم، مذاکرات شورا به شرح زیر آغاز گردید:

موضوع جلسه:

ادامه نقد و بررسی ماده دو لایحه پیشنهادی معاونت حقوقی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در ابتدای جلسه، گزارشی از اختصاص نیم صفحه از کتاب هفته به درج مصوبات شورا و توضیحات هر یک از اعضا در هر شماره و درخواست لینک شدن سایت شورا از طریق خبرگزاری ایبنا و سایت خانه کتاب مطرح گردید.

اما ماده ۲ لایحه و بند یک آن که توسط شورا در جلسه قبلی اصلاح گردید:

ماده ۲: آثار مورد حمایت این قانون به ویژه شامل موارد زیر است:
بند ۱: اثر کتبی از قبیل کتاب، رساله، جزوه، مقاله، نمایش نامه، فیلم نامه، پایان نامه و هر نوشته دیگر ادبی، علمی، فنی و هنری اعم از اینکه به صورت دست نوشته، چاپی، الکترونیکی یا هر شکل دیگر باشد.

اکنون به بندهای دیگر این ماده می پردازیم:

بند ۲: اثر شفاهی از قبیل سخنرانی، نطق، موعظه و نظایر آن.

از مهمترین مباحثی که در حوزه حقوق مالکیت ادبی و هنری مطرح است، موضوع مصادیق و انواع آثار قابل حمایت می‌باشد.

از لحاظ سابقه قانونگذاری در این حوزه، باید گفت در قوانین قبلی، هیچگونه اشاره‌ای به آثار شفاهی و خطابه نشده بود و این از ابتکارات لایحه جدید است.

ظهور نقطه انتهایی برای خلق اثر و همزمان نقطه آغازین برای حمایت قانونی ملاک حمایت حقوقی است. بحث مبنایی تر آن است که ماهیت اثر چیست؟

خوشبختانه در جلسات قبل شورا، تعریف اثر ارائه شده است:

تعریف اثر در ماده ۱: هر نوع آفریده فکری اصیل است که از راه دانش یا هنر یا ابتکار بدون در نظر گرفتن سلیقه یا روشی که در بیان و یا ظهور و ایجاد آن بکار رفته، پدید می‌آید.

بنابر این تعریف، ملاک هر نوع آفریده فکری اصالت است و طبعاً شامل خطابه و آثار شفاهی نیز می‌گردد.

ابهام و اشکالی که در این مورد مطرح است اینکه اثر شفاهی تا زمانی که مضبوط چه با نوار و لوح فشرده و امثال آن و چه به صورت مکتوب (برای آثار شفاهی علمی) نشده باشد، قابل اثبات و حمایت نیست.

در ادامه این اشکال مطرح شده است که کسی که کلامی یا خطابه‌ای را در جمع ایراد می‌کند، لابد می‌خواسته دیگران از اثر او به رایگان استفاده کنند پس اگر قبلاً متن سخنرانی اش را ضبط نکرده یا محتوای آن را مکتوب نکرده باشد یعنی به نحوی اثرش را ملموس ننموده باشد، قابل حمایت نیست.

در این خصوص اشکالات متعددی به ذهن اعضا رسید و مطرح گردید و پیشنهاد شد که این بند از ماده، حذف گردد.

اما پاسخ ایرادات فوق:

اثری که می‌خواهد تحت حمایت قانون قرار گیرد باید دارای شرایط زیر باشد:

۱- آفریده فکری باشد.

۲- اصیل باشد.

۳- از راه دانش یا هنر یا ابتکار پدید آمده باشد.

۴- بدون در نظر گرفتن سلیقه یا روشی که در بیان و یا ظهور و ایجاد آن بکار رفته است.

آیا اثر شفاهی یا خطابه دارای شرایط فوق هست یا خیر؟

اثر شفاهی بر اساس شرط اول نباید کلمات و جملات روزمره باشد چراکه آفریده فکری محسوب نمی‌گردد.

اصالت در اثر شفاهی نیز موضوعیت دارد در مقابل جدید بودن چراکه اثر شفاهی نیز می‌تواند جدید نباشد لیکن باید حتماً اصیل باشد.

شرط سوم مشخص می‌کند که اثر شفاهی باید دارای محتوایی علمی یا هنری بوده و قرین ابتکار پدیدآورنده باشد. بنابراین اثر شفاهی یا خطابه‌ای که دارای خصوصیت علمی یا هنری یا ابتکاری نباشد، مانند سخنرانی‌ها و خطابه‌های عمومی و معمولی یا آواز غیر هنری، قابل حمایت نیست.

و در نهایت، شفاهی بودن نیز نوعی اظهار و بیانی است که در شرط چهارم به آن اشاره شده است.

نتیجه آن که بر اساس تعریف ارائه شده، اثر شفاهی و خطابه می‌تواند جزو آثار قابل حمایت قانونی باشد.

تذکر اینکه این آثار دارای چه انواعی است ما را کمک خواهد کرد تا به وسعت و دامنه آن، پی ببریم.

۱- آثار شفاهی علمی مانند خطابه، سخنرانی، نطق علمی، تخصصی (مانند دفاعیه وکیل) و آموزشی.

۲- آثار شفاهی هنری مانند موسیقی، آواز، اجراهای هنری و...

حال باید دید، آیا اثر شفاهی برای حمایت حقوقی استعداد کافی را دارد؟ آیا برای این نوع اثر، می‌توان حقوق

معنوی و مادی در نظر گرفت؟ و آیا این حقوق قابل اجرا می‌باشد؟
جواب آن است که اثری که بطور زنده در حال اجراست مانند خطابه یا آواز، در واقع مرحله ظهور و نمود خارجی را طی می‌کند مانند دستنوشته‌های یک نویسنده یا مترجم که اولین ظهور اثر مکتوب می‌باشد.
همچنانکه یک اثر دستنوشته، ابتدایی‌ترین حمایت‌های حقوق معنوی و مادی را تجربه می‌کند، اثر شفاهی نیز در حین اجرا چنان وضعیتی را داراست.
ظهور افکار یک نویسنده در دست نوشته‌ها متجلی است چنانکه در اثر شفاهی نیز، گوینده یا اجرا کننده، اثر علمی یا هنری خود را به منصف ظهور می‌رساند.
آیا کسی حق دارد به حقوق معنوی یک نویسنده تجاوز کرده و اثر را به نام خود معرفی نماید یا قسمتهایی از آن را حذف یا تغییر دهد؟ طبیعی است که در اثر شفاهی نیز کسی حق ندارد به حقوق معنوی پدیدآورنده تجاوز نماید.

در بحث حقوق مادی، آیا می‌توان دستنوشته نویسنده را بدون اجازه وی تکثیر و منتشر نمود؟ در اثر شفاهی نیز کسی حق ندارد فیلم یا نوار اثر شفاهی را بدون اجازه، تکثیر یا منتشر نماید.
پس خطرات تهدید کننده حقوق مادی و معنوی اثر مکتوب و شفاهی مشترک و هم سان می‌باشند.
صاحب اثر شفاهی نیز باید مانند صاحب اثر مکتوب، اثر خود را با ملاحظاتی عرضه نماید تا در خطر نقض حقوق خود قرار نگیرد. به عنوان مثال چنانکه صاحب اثر مکتوب نباید آن را در معرض تکثیر عمومی قرار داده و در اسرع وقت اقدام به ثبت در کتابخانه ملی (کتابنامه) و انتشار نماید، صاحب اثر شفاهی اعم از خطیب، سخنران، خواننده یا نوازنده نیز نباید اثر علمی، هنری و ابداعی خود را بدون اینکه به نحوی ثبت کرده باشد اعم از مکتوب، دیجیتالی صوتی یا تصویری و امثال آن، در معرض عموم قرار داده و اجازه دهد تا مورد سوء استفاده قرار گیرد.

خلاصه آنکه اثر شفاهی مانند خطابه، سخنرانی، اجرا یا خوانندگی در حکم اثر دستنوشته برای صاحب آن است که دارای حقوق معنوی بالفعل و حقوق مادی بالقوه می‌باشد و قانونگذار باید از آن حمایت نماید.
برای واضح شدن بحث، بهتر است چند گونه اتفاقاتی که می‌تواند رخ دهد، مورد تحلیل قرار گیرد:
۱ - ممکن است کسی نوار صوتی یا فیلم جلسه سخنرانی صاحب نظری یا خواننده‌ای را تهیه و تکثیر نموده و از فروش آن منتفع گردد.

۲ - ممکن است نظرات علمی یک سخنران که می‌تواند در کلاس درس دانشگاه باشد، توسط شنونده‌ای مکتوب گردیده و به نام خود یا سخنران بدون اجازه وی منتشر گردد.

۳ - ممکن است شنونده‌ای مطالب علمی و ابتکاری ارائه شده توسط سخنران یا خطیبی را مجدد بصورت شفاهی در سخنرانی خود ارائه نماید.

اینها مواردی است که می‌تواند اتفاق افتاده و احیاناً هم اکنون نیز شاهد آن در محافل علمی و هنری هستیم.
اما از جهت سابقه قانونگذاری:

۱ - کنوانسیون برن:

بخشی از قسمت اول از بند ۲ کنوانسیون برن چنین است: عبارت (آثار ادبی و هنری) تمامی آثار ادبی، علمی و هنری، هر آنچه که ممکن است تحت عنوان کتاب یا جزوه انتشار یابد، نوشته‌های مربوط به کنفرانس‌ها، خطابه‌ها، سخنرانی‌ها، نمایشنامه‌ها.... را شامل می‌شود.

ملاحظه می‌گردد این کنوانسیون، به جای حمایت مستقیم از آثار شفاهی، نوشته‌های مربوط به کنفرانس‌ها، خطابه و سخنرانیها را مورد حمایت قرار داده است.

در نقد این حکم باید گفت که کنوانسیون برن از یک سو آثار شفاهی را به کنفرانس‌ها، خطابه‌ها و سخنرانی‌ها منحصر و محدود کرده و از سوی دیگر حمایت از این آثار شفاهی، به کتبی بودن آنها مشروط شده که با توجه به استدلال فوق، به نظر منطقی نمی‌رسد.

۲- قوانین داخلی:

در مقررات مربوط به حق تألیف در ایران بخصوص قانون حمایت حقوق مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ و قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی مصوب ۱۳۵۲ هیچگونه حمایتی از آثار شفاهی صورت نگرفته است:

در ماده ۲ قانون مصوب ۱۳۴۸، حمایت از شعر، ترانه، سرود، تصنیف، اثر سمعی و بصری و اثر موسیقی منوط به نوشته یا ضبط یا نشر شده است و فی الواقع این آثار به صورت شفاهی قابل حمایت نیستند. علاوه بر این، هیچگونه اشاره‌ای به خطابه و سخنرانی و امثال آن نشده است.

۳- قوانین فرانسه و آلمان و انگلستان:

الف: در حقوق فرانسه بند ۲ ماده ۲-۱۱۲ قانون مالکیت فکری، کنفرانسها، خطابه‌ها، موعظه‌ها، دفاعیات وکلا و سایر آثار دارای خصوصیات مشابه را مورد حمایت قرار داده است.

ب: در حقوق آلمان نیز قسمت الف ماده ۱-۲ قانون مالکیت فکری، از آثار شفاهی تحت عنوان آثار زبانی مثل سخنرانی‌ها حمایت کرده است.

ج: در حقوق انگلستان، ماده ۱۰۳ قانون حق تکثیر و طراحی و اختراعات سال ۱۹۸۸ اثر ادبی را اعم از اینکه به صورت مکتوب، شفاهی یا کلامی باشد، مورد حمایت قرار داده است.

ملاحظه می‌گردد که برخورد با آثار شفاهی به نوعی دوگانه است، از طرفی قوانین داخلی و کنوانسیون برن آن را به رسمیت نشناخته‌اند و از طرف دیگر، قوانین کشورهای هر دو نظام حقوقی اعم از نظام حق مؤلف (فرانسه و آلمان) و نظام کپی رایت (انگلستان)، به آثار شفاهی توجه نشان داده و مورد قانونگذاری قرار داده‌اند. با توجه به توضیحات داده شده در صدر این گزارش، به نظر می‌رسد خصوصیت مشترک قوانین داخلی و کنوانسیون برن (سال ۱۸۸۶)، قدمت و فاصله داشتن از شرایط روز و تحولات ساختاری در نظام‌های مدرن حقوقی است.

نتیجه این جلسه و مباحث علمی که در این گزارش ارائه گردید، آن است که اثر خواه کتبی یا شفاهی، زاییده تراوشهای فکری پدیدآورنده است و باید مورد حمایت مقنن قرار گیرد. در آثار شفاهی همانند آثار نوشته، اصالت نیز می‌تواند در محتوا یا شکل بیان وجود داشته باشد. این امر که یک خطیب یا سخنران یا یک وکیل دادگستری سخنان خود را در حضور همگان ایراد می‌کند، نباید بدین معنا تلقی شود که پدیدآورنده آنها حقوق خود را جمع به اثر شفاهی را به دیگران منتقل کرده یا اجازه تکثیر آن را صادر کرده است. بدیهی است فقط آثاری که به رویدادهای اجتماعی روزانه مربوط می‌شوند و جنبه اطلاع رسانی عمومی دارند، می‌توانند بدون اجازه پدیدآورنده انتشار یابند.

سید عباس حسینی نیک

مسئول شورای حمایت از حقوق تألیف و نشر